

Kontrollin muuttuva eetos

TOIVO HURME

Jukka Törrösen toimittama ”Valvontaa ja vastuuta” tutkii pääasiassa laadullisin menetelmin päihteisiin liittyviä yhteiskunnallisia säätelytoimia. Tarkastelussa ovat 1990- ja 2000-luvun aikana problematisoituneet teemat: julkijuominen ja järjestyshäiriöt, järjestyslaki, rikollisuuden torjunta sekä erityisesti poliisin rooli julkisen tilan kontrolloijana. Aineistoina artikkelikokoelman tekijät käyttävät lehtimateriaalia, haastatteluja ja hallinnollisia dokumentteja.

Tarkastelussa ovat yhtäältä julkijuomisen aiheuttamat reaktiot lehdistössä (kuuden lehden päihdeaiheisten pääkirjoitusten analyysi), lainsäädännössä (järjestyslaki) ja poliisiorganisaatiossa (Helsingin, Tampereen ja Lappeenrannan järjestyspoliisien haastattelut). Toisaalta tutkitaan uusien yhteisöohjelmien logiikkaa ja paikallisia sovelluksia, joista keskeisimpänä nousee esiin Tampereen ”Viideltä saunaan ja kuudelta putkaan” -hanke, nollatoleranssi-ideologian tunnetuin ilmentymä Suomessa.

Analyseja yhdistävänä käsitteenä toimii *moraalisäättely*. Moraalisäättely on toimintaa, jossa sosiaalista todellisuutta määrittelevät toimijat – esim. poliitikot, toimittajat ja poliisi – pyrkivät tuottamaan sellaista sosiaalista järjestystä, jota ne pitävät (itselleen) edullisena. Näkökulma on konstruktionistinen ymmärtäen sosiaalisen maailman olevan jatkuvien intressikamppailujen sekä kielellisen ja praktisen uusintamisen elävä tuotos.

Julkinen tila on viime aikoina kriisiytynyt. Kulutusyhteiskunnan kasvu ja kaupunkitilan muuttuminen yksityisen vapaaajan näyttämöksi ovat tehneet siitä yhä enemmän myös riskien ja pelkojen aluetta. Julkista tilaa on yksityistetty, kaupallistettu ja alistettu markkinalogiikalle, jossa paitsi yksityiset menestystarinat myös yksityisyyttä uhkaavat vaarat näyttävät keskeistä osaa. Elintason ja tavarapaljouden kasvu on luonut yhä uusia tilaisuuksia rikolliselle toiminnalle. Samalla kansalaisten usko julkisen vallan kykyyn torjua riskejä on horjunut, kun hyvinvointivaltion kasvatus-, hoito- ja rangaistuskoneistot eivät kyenneetkään vähentämään rikollisuutta ja juopottelua toreilla ja turuilla.

Valtion rooli julkisen tilan säätelijänä on muutoksessa. Julkista sektoria on tehostettu, tuoteistettu ja hajautettu palvelemaan ”paremmin kansalaisten tarpeita” uuden julkishallintoajattelun mukaisesti. On syntynyt uusia yhteisöllisyyden vahvistamiseen tähtääviä hankkeita, joilla julkinen valta vastuuttaa kuluttajakansalaisia edistämään kollektiivista turvallisuutta. Kadonnutta yhteisöllisyyttä etsitään julkisen vallan ja paikallistason toimijoiden ”kumppanuusohjelmilla” ja muilla ”kolmannen tien” ratkaisuilla.

Yhteisöllisyyden ”palauttaminen” aisaparina on kuitenkin vahvistunut myös toiseuden kieltäminen: vapaata markkinaeetosta uhkaavien rikollisten, juoppojen, ulkomaalaisten ja nuorison tiukempi valvonta ja

Jukka Törrönen (toim.)
Valvontaa ja vastuuta
Pähteet ja julkisen tilan
moraalisäättely
Helsinki: Gaudeamus,
2004

julkisesta tilasta ulossulkeminen. Valvontakamerat, avoin arkkitehtuuri, lisääntyvät hälytysjärjestelmät ja turvallisuusbisneksen kasvu ovat näennäisen teknisestä luonteestaan huolimatta moraalisäättelyä, jonka tavoitteena on, että ”paikallistoimijat ’moraalis-tuisivat’ kontrolloimaan katseiltaan toistensa touhuja keskustan kaduilla, työpaikoilla ja lähiympäristössä samoin kuin puuttumaan kohtaamaansa häiriökäyttäytymiseen tai vandalismiin” (s. 19).

Suomessa 1990-luvun aikana valtion roolin määrittely suhteessa päihdekysymykseen muuttui lehdistössä. Jukka Törrönen osoittaa pääkirjoitusanalyysissaan, että vuosina 1993–1997 lehdistössä valitsi uusliberalistinen eetos, jolloin ongelmaksi nähtiin valtion liiallinen puuttuminen päihteiden kulutukseen. Säätelyn vähentämisen uskottiin tuottavan sivistyneempiä juomatapoja ja ongelmien poistuvan itsestään, kunhan vain kontrollia puretaan.

Kun julkisessa tilassa ei syntynytkaan toivottua sosiaalista järjestystä, lehdistö muutti asennoitumistaan, ja vuosina 1999–2000 alettiin vaatia epäsosiaalisen häiriökäytöksen rajoittamista. Kontrollivaatimukset kohdis-

tettiin kuitenkin tiettyihin ryhmiin, erityisesti nuoriin, jotka nähtiin kykenemättömiksi täyttämään keskiluokkaisen vapauden vaatimukset.

Järjestylain säätäminen vuonna 2002 kulminoitui puolestaan taisteluun piknikjuomisesta. Lakia valmisteltaessa poliisi vaati julkijuomisen täyskieltoa valvontatyön selkeyden vuoksi. Lehdistö sen sijaan peräänkuulutti "sivistyneen" juomisen sallimista nostaten ongelmaksi nimenomaan nuorten ja marginaaliryhmien "häiritsevän" juomisen. Lainoppineet olivat samoilla linjoilla lehdistön kanssa pitäen täyskieltoa perusoikeuksien kannalta ongelmallisena. Törrösen ja Thomas Karlssonin tarkastelun kautta havaitaan, että kansanedustajat liittoutuivat poliisin näkökulman kanssa kieltäen juomisen täyskiellolla, mutta lieventämällä sitä piknikjuomisen sallivalla momentilla, jolloin poliisille jäi oikeus soveltaa lakia harkintansa mukaan.

Kenttätöitä tekevien poliisien puheita analysoimalla Seppo Soine-Rajanummi ja Törrösen havaitsevat, että 1980-luvun loppuun asti poliisin kontrollieetos oli selkeä: julkinen tila tuli pitää puhtaana ja juopuneet poistettiin silmistä järjestelmällisesti. 1990-luvun mittaan puuttumiskynnys julkijuomiseen lieveni, ja nykyisen, uusliberalistisen poliisieetoksen mukaan aikuisten vapaus toimia julkisessa tilassa tulee turvata, mutta nuo-

risoa tulee kontrolloida vahvemmin.

Nollatoleranssiohjelmaa ja paikallisia turvallisuussuunnitelmia koskevat Timo Koranderin ja Törrösen analyysit tuovat esiin tyypilliset nollatoleranssin ongelmat: kosmeettisen harhan, jolloin puututaan vain oireisiin syiden sijasta, sekä sosiaalisen maailman yksinkertaistamisen, jolloin pikkurikkeisiin puuttumalla luullaan vaikutettavan myös vakavampaan rikollisuuteen.

Nuoriso jäsenyyty turvallisuussuunnitelmissa tiukemman valvonnan kohteeksi "hyvänä vihollisena". Erityisesti Helsingin turvallisuusstrategia näyttäytyy kaupallisuuden motivoimana, joka tekee poliisista nuorison ja ulkomaalaisten kurittajan unohhtaen täysin rikosoikeuden yhdenvertaisuusperiaatteen, jonka mukaan julkinen valta ei saa ottaa rankaisutoimiensa kohteeksi erityisryhmiä.

"Valvontaa ja vastuuta" on painava yhteiskuntapolitiittinen puheenvuoro. Sen analyysit havainnollistavat 1990-luvun alun valtiokielteisyyttä ja sen väistymistä vuosikymmenen lopulla, jolloin usko puhtaisiin markkinaratkaisuihin alkoi horjua, kun julkisen tilan vapauttamisesta ei seurannut käytöstapojen siistiytymistä. Reaktioina seurasivat poliisin lisätyt valtuudet ja velvollisuudet, uusi järjestyslaki, kaupunkien tehovalvonta- ja nollatoleranssi-

hankkeet sekä kumppanuusohjelmat, joilla vastuuta ongelmien säätelystä jaettiin järjestöille, vanhemmille ja markkinatoimijoille.

Teoksen konstruktionistinen, foucault'laista hallinnonin analytiikkaa, retoriikka-analyysia ja sosiosemiotiikkaa hyödyntävä ote avaa moraalisaatelyn kriittisen näkökulman. Törrösen teoreettinen taustoitus on sekä laaja että kompakti saattaen eri aikalaisdiagnoosit tiiviiseen vuoropuheluun. Diskursiivisen moraalisaatelyn analyysin rajoitus on, että se keskittyy ongelmien ja toimintojen määrittelyprosesseihin. Tarkastelun taso on asiakirjoissa, puheissa ja media-aineistoissa, jotka rakentavat julkista tilaa ja sen rajoja. Julkisen tilan murroksen tutkimuksen tulisi lisäksi pureutua niihin konkreettisiin käytäntöihin, joita tässä eritelty diskurssit ohjaavat, arvioimalla ja mittaamalla käytäntöjen seurauksia ja vaikutuksia.

"Valvontaa ja vastuuta" lataa joka tapauksessa pöytään tärkeitä, ajankohtaisia kysymyksiä: Miksi uskomme, että rikollisuus ja nuorison kurittomuus ovat lisääntyneet, vaikka asia on pikemminkin päinvastoin? Miksi "turvallisuuden" vuoksi jatkuvasti vouhotetaan, vaikka tosiasiallisesti elämämme on turvallisempaa kuin koskaan? Miksi tarjoamme nuorten kasvukipujen lääkkeiksi pampppua ja ruumiintarkastuksia? Siksikö, että meillä ei muka ole aikaa muuhun?